

UNA ESTELA FUNERÀRIA DISCOÏDAL A SANT MARTÍ SARROCA

**JOAN MENCHON I BES
PETER RIUS MAY**

Des de fa alguns anys s'està realitzant una important tasca d'estudi i catalogació de les esteles funeràries a Catalunya, en bona part impulsat per l'entitat Carrutxa/Centre de Documentació sobre Cultura Popular. S'han pogut localitzar importants conjunts a la Catalunya Nova, especialment a les comarques tarragonines.

Malgrat conèixer força peces en aquesta zona, tenim poques referències a les comarques barcelonines. La localització d'una peça al museu de Sant Martí Sarroca ens dóna peu al seu estudi i el de la relació amb les peces conegudes, i a un temps a fer una crida als investigadors i estudiosos de cara a poder ampliar el coneixement del tema a la zona del Penedès.

UNA ESTELA FUNERÀRIA DISCOÏDAL A SANT MARTÍ SARROCA

INTRODUCCIÓ

El tema de les esteles funeràries de tipus discoïdal actualment comença a ser conegut a Catalunya. Si bé la majoria de peces localitzades són a les comarques meridionals i les terres de Ponent, actualment comencem a gaudir de la localització de peces en altres comarques, sia al Pirineu, al Garraf o darrerament al Bages, a partir dels darrers estudis del Sr. Sitjes Molins (*Les esteles discoïdals* 1993; SITJES 1994). Presentem, en aquesta comunicació, una peça conservada al museu de Sant Martí Sarroca, tot esperant que es puguin localitzar noves esteles en el Penedès.

L'estela funerària és un objecte de material més o menys durable destinat a senyalitzar un enterrament. A l'Edat Mitjana, aquest ús es fa palès deixant nombrosos vestigis materials. Sembla ser, segons el prof. Riu (RIU 1982), que a Catalunya durant els segles X i XI, dominaven les esteles de tipus rectangular. En canvi, al segle XII i sobretot al XIII, dominen les de tipus discoïdal. L'estela discoïdal perdura en alguns llocs, com Euskadi, fins al segle XIX (BARANDIARÁN 1981). La davallada de la seva utilització hauria de relacionar-se, possiblement, amb nous usos funeraris —com el nínxol, la creu, l'estela tabular, els vasos funeraris dins les esglésies...— així com amb el trasllat dels cementiris fora vila per raons higièniques.

En tota estela podem diferenciar, almenys teòricament, dues parts: una de dedicada a fixar la peça —el peu— i una altra —el cap— que serà vista, on trobarem les decoracions que hi hagi. Tipològicament, en trobarem de cap rectangular, discoïdal, poligonal, etc. Existeixen també diferents tipus de peus.

Actualment, la majoria d'aquestes peces es troba fora del seu context primitiu. Poques són les esteles conservades *in situ*, és a dir, senyalitzant encara les antigues tombes. Bona part es troba, o bé reaprofitada, o bé abandonada. N'hi ha ben poques de conservades en museus o protegides degudament. Malauradament, moltes han desaparegut o s'han fet malbé, pel desconeixement de la seva importància com a béns culturals. No poques han patit l'afany especulador d'alguns marxants en art i antiquaris.⁽¹⁾

L'ESTELA DE SANT MARTÍ SARROCA

La peça que ara presentem es conserva al museu del conjunt monumental de Sant Martí Sarroca, exposada a la sala de materials arqueològics. Es tracta, com ja s'ha apuntat, d'un bocí d'estela funerària de tipus discoïdal que hem pogut estudiar gràcies a l'amabilitat del Sr. alcalde de la localitat i al Sr. Josep Forcada i família, encarregats de la vigilància del conjunt monumental. També agraïm als Srs. Joan Pallarès-Personat, de la Societat Catalana d'Arqueologia, i Eduard Riu i Barrera, arqueòleg del Servei de Patrimoni de la Generalitat, la notícia de l'existència d'aquesta estela.

INVENTARI: CAT 12.15 MAR 01.⁽²⁾

INVENTARI MUSEU: 220.

UBICACIÓ ACTUAL: museu del conjunt monumental de Sant Martí Sarroca.

PROCEDÈNCIA: cementiri de l'església romànica de Sant Martí Sarroca.

ALÇADA TOTAL: 23 ?+ cm.

DIÀMETRE DISC: (29) cm.

GRUIX 1: 13 cm.

GRUIX 2: - cm.

GRUIX 3: - cm.

COLL: - cm.

AMPLADA PEU: - cm.

Figura 1: Dibuix de l'estela de Sant Martí Sarroca (P. Rius May).

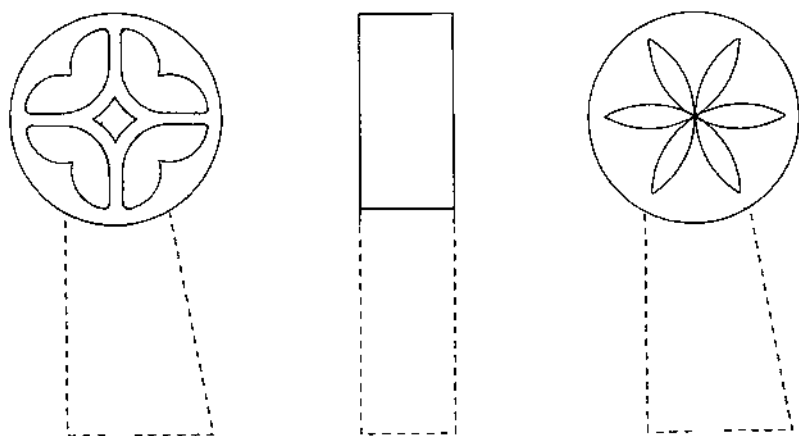

Figura 2: Reconstrucció ideal de l'estela de Sant Martí Sarroca (P. Rius May).

MATERIAL: pedra calcària blanquinosa de gra gruixut.

CONSERVACIÓ: es conserva tan sols un bocí del disc.

TIPOLOGIA CAP: discoïdal.

TIPOLOGIA PEU: perdut.

DECORACIÓ CARA A: creu ancorada dins una bordura en forma de tetralòbul. En el centre de la creu, quadre de cairó buidat.

DECORACIÓ CARA B: hexafòlia.

DECORACIÓ PERFIL: cap.

TÈCNICA CARA A: baix relleu pla.

TÈCNICA CARA B: incisió marques de tallant de tall.

TÈCNICA PERFIL: marques de tallant de tall.

BIBLIOGRAFIA: *Sant Martí Sarroca. Alt Penedès*. Ajuntament de Sant Martí Sarroca (mapa plegat sense data). Apareix una fotografia en color de la cara a.

PARAL·LELS, SIMBOLOGIA I CRONOLOGIA

La peça presenta unes característiques tècniques, tipològiques i decoratives força similars a les esteles que coneixem a la Catalunya Nova. El tipus de suport lapidí, pedra calcària blanquinosa, permet que el canter pugui treballar la peça sense gaire inconvenients, tal com es pot apreciar en el relleu pla utilitzat en la decoració de la cara; per altra banda, la tècnica escultòrica és típica en el treball d'aquest tipus d'esteles, tal com es pot veure en les traces de les eines de picar fi, en aquest cas el tallant de tall, que es poden observar a la cara b i el perfil.

Quant a la decoració, el tipus de creu ancorada no és estrany en les esteles catalanes. Casos a la Conca de Barberà poden servir-nos com a exemples datables en època medieval. Quant a la decoració d'una hexafòlia incisa, el tema és present al llarg del temps i arreu, en diferents suports i peces (MENCHON 1990). És, sens dubte, el tema geomètric per antonomàsia, relativament fàcil de realitzar i amb un resultat plàstic força important.

El problema principal a l'hora de poder datar una estela discoïdal és sovint la manca d'elements que aportin una clara cronologia, com pot ser una data, una inscripció, etc. Hem de relacionar la peça amb el fossar al voltant de l'església de Sant Martí (*Catalunya Romànica*, pàgs. 172-186), d'estil romànic tardà (finals XII-XIII), i amb la cronologia de les esteles discoïdals catalanes, que comencen a documentar-se a partir del

segle XII, encara que es podria prendre com una peça anterior, en relació amb l'església precedent, del segle XI. La similitud de l'estela amb altres d'època medieval, especialment les del monestir de Santa Maria de Poblet (CABESTANY 1982), o les de la zona de Sòria (CASA/DOMÈNECH 1983), la cronologia incial de la discoïdal, i la datació de l'església de Sant Martí, fan que es pugui prendre com una peça datable entre finals del segle XII i XIII o XIV com a data més tardana, més si considerem que el tetralòbul és un motiu decoratiu típic del gòtic.

NOTES

- (1) Davant aquesta situació, de desconeixement i desprotecció de les esteles catalanes, es creà l'*Arxiu d'esteles discoïdals dels Països Catalans*, en el si del Centre de Documentació sobre Cultura Popular / Carrutxa de Reus. La seva intenció és catalogar, estudiar i potenciar la valoració d'aquests objectes arqueològics. La seva seu és al Centre de Documentació sobre Cultura Popular / Carrutxa, plaça del Mercadal 16, 3r pis, 43201 Reus (Tarragona), tel.: (9)77/ 34 09 28.
- (2) Per a l'inventari de les peces s'aplica un sistema alfanumèric en el qual s'especifica la comarca i el municipi d'on procedeix pel sistema establert per l'Institut Cartogràfic de Catalunya. En aquest cada comarca té un número de codi així com cada municipi. A l'Alt Penedès li correspon el 12 i a Sant Martí Sarroca el 15. Les sigles de cada peça seran, doncs: CAT (abreujament de Catalunya) + numeral de la comarca + núm. del municipi + abreujament del municipi + número d'estela. En aquest cas seran CAT 12.145 MAR + núm. estela. (Vid: *Mapa topogràfic de Catalunya*. 1:250.000. Barcelona, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Institut Cartogràfic de Catalunya, 1983). En donar les mides de les peces, hem adoptat el següent codi: en el cas que la mida sigui d'una part trencada i que podem reconstruir, la posem entre parèntesis (x); en el cas que no es pugui, s'acompanya d'un interrogant i un signe de sumar (x+?). Gruix 1 és la mida del gruix de la peça a l'alçada del cap, Gruix 2 al coll i Gruix 3 al peu (MENCHON 1993).

BIBLIOGRAFIA

- BARANDIARÁN 1981: Barandiarán, J. M.; *Estelas discoideas del País Vasco*. San Sebastián. Editorial Gran Enciclopedia Vasca, 1981, 3 vols.
- CABESTANY 1982: Cabestany, J. F.; «Esteles del monestir de Poblet». *Acta/Mediaevalia* núm. 4, Barcelona 1982, pàgs. 262-276.
- Catalunya Romànica*, vol XIX, «El Penedès, Anoia», Barcelona 1993, pàgs. 172-186.
- Les esteles discoïdals* 1993: Menchon, J; T. r, A (editors).

«Les esteles discoïdals dels Països Catalans, estat de la qüestió». Reus 9 i 10 de gener de 1988. *Actes d'estudi sobre les esteles discoïdals*. Reus, Carrutxa/Centre de Documentació sobre Cultura Popular 1993.

CASA / DOMÉNECH 1983: Casa, C. de la; Doménech, M.; *Estelas medievales de la provincia de Soria*. Soria, Excma. Diputación Provincial 1983.

MENCHON 1990: Menchon, J.; «Tipología de las cruces en las estelas funerarias de la Conca de Barberà (Tarragona)». *Signalisations de Sépulture et stèles discoïdals, Vè - XIXè siècles. Actes des Journées de Carcassonne*, Carcassonne, Centre d'Archéologie Médiévale du Languedoc 1987 (1990), pàgs. 155-176.

MENCHON 1993: Menchon, J.; «Aspectes metodològics i terminològics al voltant de l'estela discoïdal». *Les esteles discoïdals* 1993, pàgs. 51-75.

RIU 1982: Riu, M.; «Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya». *Necrópolis i sepultures medievals de Catalunya*. «Acta/Mediaevalia», annex I. Barcelona, pàgs. 29-57.

SITJES 1984: Sitjes, X.; *L'art funerari medieval a la conca del Llobregat*. Manresa.